

REHABILITACIJA SLUHA I GOVORA

Uvod

Dobro je ponekad u svom dnevnom rutinskom radu stati i zapitati se: što to zapravo radim? čemu? kako i koliko? i ne bi li se moglo drukčije i više? Potrebno je prizvati neku prihvatljivu stručnu i privatnu teoriju u tumačenju svojih postupaka, u kritičkom preispitivanju svog djelovanja. I za samu praksu to je vrlo praktično, jer ništa nije toliko praktično kao jeda dobra teorija. Čovjek, pa i stručnjak, najbolje funkcionira u kreativnom kad se ponaša kao apstraktno racionalno biće, kad su mu apstrakcije i teorije konkretne kao sami predmeti. Istina, mala su djeca bliža apstrakciji i deduktivnoj proceduri nego odrasli (što se često zamišlja suprotnim), oni već oko druge godine shvate jezik i njegovu gramatiku koja je sva gola funkcionalno neobjašnjiva apstrakcija, ali i mi odrasli pokušajmo prizvati tu svoju dugim iskustvom-kondicioniranjem potrtu zdravu logiku koliko god da nam je to od misli-klišēja i istina-navika teško. U razmišljanju budimo spremni i oprezni jer za praksu ništa ne može biti tako loše kao jedna loša teorija. Treba promisliti dobro i u dobrim nakanama, a potom osmjeliti se raditi iz tih promišljanja. Od moguće pogreške (a one su neminovne) ne možemo se braniti rutinskim neosvijještenim radom, već uključivanjem zdravog kritičkog razuma.

Zagrebimo, dakle, po temeljima svoga posla! Upitajmo se još jednom što nam znači pojam defekta, pojam

rehabilitacije, pojam i značaj govora i sluha, kakve su njihove uzajamne veze, što to znači za čovjeka, kako postići rehabilitaciju, kakav je razvojni slijed, što želimo i što očekujemo od svog posla! Krenimo od onoga što znamo, što nam se u dnevnom radu pokazuje nedvojbenim, od onoga što se miri s našom intuicijom! Iz toga stvorimo pojmove, aksiome, teoreme u sferi razuma, a zatim se logikom oprezno spustimo u praksu. Ona će tada postati više naša, a time i plodnija.

Oštećenje i rehabilitacija

Što je to rehabilitacija? Je li bolje reći rehabilitacija ili reedukacija? Krenimo tragom značenja ovih termina, ne zato što bismo smatrali da su nazivi relevantni, nego zato što znamo da su oni motivirano izabrani, da se uz njih povezuje stav prema problemu.

Svi koji barataju riječju habilitacija misle na habitus, status, sposobnost čovjeka, te njima habilitacija ili rehabilitacija znači djelovanje na te sposobnosti.

Oni koji uporabljaju edukaciju misle da je čovjek valjan po onome što nauči, te da ga stoga treba učiti ili ponovo učiti ako je zaboravio što je prethodno znao (kao kod afazije kad zaboravi jezik).

Koliko je god istinito da je čovjek biće koje zna jer uči i više valja što više zna, ne smatramo da je to u biti koncepta problema kojim se bavimo.

U čovjeka s oštećenim sposobnostima učenja može kompenzirati defekt, može mu stvoriti surogat, može omogućiti čovjeku da slini kao pavlovljanski pas na zvonce, ali mu ne može dati meso, ne može ga ispuniti mirisom, okusom i okrepom pravog mesa. Slijepog ne možemo naučiti da vidi, niti gluhog da čuje. Videće se uči promatrati, čujuće slušati neke značajnije poruke sadržane u cjelini podražaja; to se radi u školama, u edukaciji svake vrste i razine do muzičkih i likovnih akademija, ali to nije davanje sposobnosti, to je učenje iskorištavanja sposobnosti. Mi nećemo reći za nekog tko ne zna opaziti tonove po pravilima evropske glazbe da je defektan nego neobrazovan, tko ne zna neki jezik jednostavno ne zna, ali nije oštećen.

Defektna osoba bliže je bolesnoj osobi nego neukoj. A bolest treba liječiti, a ne učiti čovjeka da se zna ponašati kao da je zdrav.

Naš se posao tiče zadatka da učinimo da gluhi pročuje, nijemi progovori. Ni jedno ni drugo nije stvar učenja, jer normalno dijete to jednostavno ima i bez učenja, kao što kozle trči ne imitirajući svoju majku već iz sebe, iz urođenog poriva i naslijeđene sposobnosti.

Prisutna razlika između (re)edukacijskog (starijeg) i (re)habilitacijskog (novijeg) koncepta stoji upravo u odnosu prema defektu: može li se ili ne defekt otkloniti ili ublažiti. Pitanje je može li ili ne gluhonijemi uistinu čuti i uistinu govoriti ili ga moramo naučiti, kondicionirati da on kao da sluša i kao da govori, a u psihološkoj zbilji niti da govori niti da čuje. U koncepciji koja ne vjeruje da je moguće rehabilitirati, nije bitno kako se doživljava onaj koji stvarno ne kuša »meso«, već je važno da se ponaša, da se izvana manifestira kao da ima to »meso«. Takav je socijalni stav prema defektnosti koji defekt-

nost definira kao poremećeno ponašanje u prisutnosti ljudi i »rehabilitacija« izgladuje to poremećeno ponašanje. Riječ rehabilitacija stavlja mo u navodnike jer ovdje ona ima značenje (re)edukacije. Često se još naglašenije pogrešno govori kad se kaže »radna« ili »profesionalna rehabilitacija« u smislu proučavanja nekog obrta. Mi, dakako, ne mislimo da je smjeravanje s drugima nebitno, da društveni habitus nije važan, da nije uzrokom kompleksa, frustracija i osjećaja nevrjednosti, ali prikrivanjem očitovanja i društvenim saniranjem učinci defekta ne prestaju jer se defekt odnosi na sve: na unutar-njost osobe, na odnos prema prirodi, a ne samo na odnos s okolnim ljudima.

Oštećenje se strukturira u dva polja: u prirodnom somatopsihičkom i društvenom. U prirodnom polju strukturiranje defekta je izvanpovijesno. Tu je prirodni defekt složen od elemenata koji su isti u svim epohama i u svim civilizacijama. U socijalnom polju defekt se strukturira u interakciji prirodno oštećene jedinke i društva te područje defekta ovisi koliko o prirodnom oštećenju jedinke toliko i o odnosu društva prema njoj. U prirodnom, možemo još reći generičkom oštećenju, nisu mogući supstituti za temeljne ljudske sposobnosti: za sluh, hod, govor, vid, mišljenje, svijest... Za društveno vrednovanje mogući su; netko je dobar matematičar, netko slikar, netko električar, i u tome svi oni mogu biti jednako vrijedni. (Re)edukacija se stoga logički povezuje sa socijalnom defektologijom, a rehabilitacija s genetičkom.

Da li habilitacija ili rehabilitacija? Pedantni bi rekli da treba reći rehabilitacija onda kad defekt naknadno nastane, a habilitacija kad se dijete njime rodi, jer da se ne može re- (znači »po novo«) habilitirati nešto

što još nikad i nije postojalo. I ovdje iz uporabe termina izbija na vidjelo stav, golema razilaženja. Ako nekog tko je rođen defektan habilitiramo, onda polazno utvrđujemo da je taj »po svojoj prirodi« defektan, da je defektnost njegova prava virtualna vrijednost, njegova priroda, njegov ego, pa ako ga habilitacijom podižemo u vrijednosti višim od njega, uzimamo poziciju davanja, stvaranja, nadmoćne dobrohotnosti, ali zato i neobaveznosti. Tražimo zahvalnost zbog iskazane dobrote i učinjenog dara. U toj se poziciji mjeri koliko je dijete »dobilo«, a ne koliko mu još nedostaje.

Drukčiji je odnos rehabilitatora. On polazi od toga da je defektno rođeno dijete oštećeno, da mu je oduzeto, učinjena šteta. Ono je u koncepciji čovjek, u svrsi rađanja, u očekivanju njega. Sve manje od toga, nepravda je. Ono, jer je ljudsko biće, u samom rođenju mora imati ljudski minimum: sluh, mogućnost govora, inteligenciju, vid... Ljudska zajednica (čiji su rehabilitatori stručni servis) mora imati osjećaj vraćanja oduzetog, mora učiniti sve što može i zna da svakom ljudskom biću vrati nesretnim slučajem oduzeto ono na što svatko ima pravo već po tome što je čovjek. Dakle, svi se ljudi rađaju da slušaju, da govore, da se miču, da misle... Svi se ljudi rađaju za to da budu ljudi, i oni to a priori jesu. Ako im je takav habitus oduzet, treba im ga vratiti, treba ih rehabilitirati. Etika rehabilitatora je osjećanje krivice i nepravde učinjene defektnima. Etika je osjećaj moranja vraćanja, nadoknađivanja.

Mjera defekta je ona razlika od normalnog čovjeka i mjera rehabilitacijskog uspjeha je približavanje normalnom, a ne hvasta razlikom postignutom u odnosu prema početnom stanju, na ono što je dijete bilo kad smo ga primili u tretman. Maksi-

malno vraćanje normalni u ljudskim sposobnostima cilj je rehabilitacije.

Što je to normala? Što je to normalno ljudsko biće? To nikako nije moguće definirati, ali se intuitivno lako poima. Čvrste kriterije nosimo u sebi. Ipak, pokatkad teškoću može stvarati prisutnost socioloških, civilizacijskih i povijesnih osobina u onim generičkim. U viđenju ljudske norme treba razgrnuti sve što je njoj nakalemljeno. Jedno živahno, »zločesto« dijete je normalno. Dijete koje nas ne sluša nije gluho, koje neće da uči čitati nije dislektično, ono koje govori svojim »iskrivljenim« dijalektom nije dislalično. Ipak, brkanje kriterija u ovim procjenama, koliko god je često, otklonjivo je jer je ovo razlikovanje naučljivo. Dakle, normalan čovjek sadržaj je naše predodžbe o bilo kojem zdravom prirodnom čovjeku.

Defekt sam dvojako se običava promatrati. Jednima je to organski zastoj, oštećenje ili kvar (defekt) strogo anatomske ili funkcionalne locirane, a drugima je to nešto što zahvaća čitavo biće (to se onda tumači kao »strukturalno« gledanje). S istinskog strukturalističkog defektološkog gledišta jedno i drugo pogrešno je poimanje. Prvo je preusko, drugo preširoko. U prvom rehabilitacija se iscrpljuje u protetici ili medicinskoj terapiji, a sve ostalo prepušta (re) edukaciji, drugo rehabilitira čitavo biće, što se uglavnom svodi na kompenzaciju ili opret na (re) edukaciju. Ovdje se izbjegava zapravo rehabilitacija defekta u njegovu žarištu. Ovo drugo stajalište je krivlje, a i »zločestije« od prvog jer izjednačuje kompletnu osobu s defektom te tako degrtdira čovjeka na šepavca, idiota, gluhaka ili slijepca.

Svaka analiza u strukturalnoj proceduri sastoji se od promatranja cjeline u odnosu prema njenom dijelu. Strukturalna svojstva svakog dijela

proizlaze iz svih razlika između cjeline s tim dijelom, i bez njega. Popis i mjera tih razlika su svojstva dijela. Točno je da se, teorijski gledano, svaki dio odnosi sa svakim drugim u toj cjelini, ali, a to je temeljno načelo strukturalizma, ti odnosi nisu jednaki, već se nalaze u hijerarhiji. Neki su odnosi vrlo jaki, a brojni drugi zanemarive veličine. Mi ne možemo reći da je znanje ili neznanje riječi »pošast« jednako strukturalno važno za naš jezik kao npr. riječi »htjeti«. Cjelina jezika ne reagira podjednako na prisutnost / odsutnost jedne ili druge od ovih riječi. I drugo, odsutnošću riječi »htjeti« ne stradavaju sva jezična svojstva podjednako; više će stradati riječi kao »htijenje«, »prohtjev«, »zahtjev« itd., pa oblici futura, nego neke druge riječi i oblici koji su s ovom riječi u slabijoj vezi.

Podjednako kongenitalno sljepoća, na primjer, slabo zahvaća govor, a jako kretanje u prostoru, doživljaj perspektive, koncepciju boja itd. Dok gluhoća zahvaća jako govor, neznatno vid i kretanje, nemjerljivo zahvaća disanje, jedenje, likovno oblikovanje itd.

Kod kasno stečenih gluhoća strukturalni opis defekta bitno je različit od onog kongenitalnog, jer se tu odnos prema emisiji govora svodi na vrlo malu mjeru. Te dvije vrste gluhoće, prirodna i stečena, strukturalno promatrano, manje imaju zajedničkog nego istog, tako da zajedničko ime postaje često izvorom pogrešnih silogizama tipa: ja sam gluh (naknadno stečena gluhoća), ja poznajem svoje stanje, dakle ja znam dobro i razumijem problem gluhog (kongenitalna gluhoća). Pogreška je katastrofalna i izvire iz ambiguiteta riječi »gluh«.

Defekt je, dakle, sve ono što u odsutnosti jednog svojstva nužno i po prirodnim zakonima postane različito

to i onoliko koliko postane različito u odnosu prema normalnoj osobi. Tim i samo takvim defektom bavi se rehabilitacija, i to tako da intervenira više tamo gdje je defekt veći. Ako je defekt nemoguće rehabilitirati, kao što je to možda kod sljepoće, pun smisao dobiva specijalna edukacija (ili reedukacija).

Pravi problem rehabilitatora je defekt, a ne cjelokupna osoba. Njegova stručnost može se odnositi također samo na defekt. On zna o defektima kao što liječnik zna o bolestima, a ne zna i ne može znati o cjelini ljudskosti. On nema ni znanja ni prava da se stručno bavi cjelinom. On se ljudski može brinuti o toj cjelini kao zamjenik roditelja, ali ne intervenirajući kao stručnjak. Pravilo je u praksi da što više brinemo o toj cjelini, to manje radimo svoj posao, manje rehabilitiramo.

Rehabilitator mora imati na umu da je, na primjer, gluhoća jedan mali neznatan dio cjeline. Mora se kloniti toga da strukturalno čitavu cjelinu, on svojom intervencijom, poveže s defektom daleko preko prirodnih veza. A to se vrlo često događa. Gluhome se često sve aktivnosti, sva svojstva, čitav život, organiziraju u funkciji njegove gluhoće.

Dakle, rehabilitacija se sastoji u smanjivanju ili otklanjanju defekta (strukturalno definiranog), a ne u zahvaćanju cjeline čovjeka. To nam je jasnije kad rehabilitiramo odrasle koji se odupiru pokušaju takvog cjelovitog zahvata, ali kod djece koja se ne mogu oduprijeti, rehabilitator koristi njihovu nemoć pa često svaštari a umjesto da radi ono što im treba, a treba im ublažavanje njihova nedostatka.

Ovim rečenim sveli smo zadatak rehabilitatora na vrlo usko područje, na sam defekt. To nismo učinili da u ostalom zapustimo dijete, nego da rehabilitatora uputimo što mu je ra-

diti, da ga odvratimo od zaobilaženja svoje dužnosti. Defektnom djetetu, dakako, osim rehabilitacije trebaju još tri stvari:

1. treba im dobar medicinski tretman,
2. specijalni odgoj i specijalna edukacija i
3. svestrana nespecijalna briga, odgoj i obrazovanje kojim zahvaćamo velika područja normalnih sposobnosti u defektnom djetetu.

Pod medicinskim tretmanom razumijeva se ponajprije jedna dobra i iscrpna medicinska dijagnostika defekta, moguća medicinska intervencija protetika.

Specijalni odgoj i obrazovanje najčešće se izjednačuju s rehabilitacijom, međutim to je posao drugog zadatka i drukčijeg stručnjaka: specijalnog pedagoga (naravno, jedan te isti čovjek može biti i rehabilitator i specijalni pedagog). Zadatak je specijalnog pedagoga da odgaja i uči defektno dijete u uvjetima defekta. Ti specijalni uvjeti su kod različitih defekata različiti, a kod gluhih, primjerice, oni se svode na problem komunikacije mimo sluha i govora i na razumno nadostavljanje na jedan pedagoški status koji je redovito na nekoj razini pedagoške zapuštenosti. Specijalna edukacija svodi se na intervenciju u polju socijalno strukturiranog defekta.

Nije dobro u radu povezivati rehabilitaciju sa specijalnom edukacijom. Niti je dobro rehabilitaciju raditi specijalnim odgojem niti specijalni odgoj rehabilitacijom. Premda je točno da ta dva oblika djelovanja jedan na drugog pozitivno utječu, njihovo povezivanje u radnom procesu negira ih. Zamislimo kakav bi to bio slab odgoj i učenje kad bismo npr. gluhom sve kognicije, sve pouke i sve navike htjeli dati samo pomoću sluha i govora koji nije rehabilitiran, dakle kroz onaj njegov najuži kanal.

Kakav bismo umjetno odgojno-obrazovni zastoj proizveli! O ovome se treba zamisliti jer takva mogućnost nije tek teorijska pretpostavka već, na žalost, najčešća praksa s gluhima, kojom onda ne samo da slabo rehabilitiramo, nego i ostavljamo defektne u odgojno-edukativnoj retardaciji. Najčešće nema ni ambicije da se od gluhih stvore socijalno uglašeni ljudi, estetski senzibilni, etički visoko osjetljivi, erudite u poznavanju svijeta i njegove kulture. A da se to sve postigne, njihov, pa i nerehabilitirani defekt, ne predstavlja uvijek i u svemu za specijalnu i nespecijalnu pedagogiju značajniju prirodnu prepreku.

Proces pak rehabilitacije sluha i govora, motiviran i finaliziran odgojno-edukativnim informacijama, u prvi mah čini se da bi trebao dobiti, ali zaista gubi, jer ga ove informacije hipermotiviraju i »zagušuju«. Gluhi se ne može koncentrirati na slušanje i na govor ako je pod pritiskom razumijevanja nekog značajnog sadržaja. U toj situaciji umjesto senzacije slušanja i govora prisiljen je da zahvaća u simbolička značenja, a to onda briše te osjete.

Rehabilitacija ide za tim da otvara mogućnosti i daje slobode, a edukacija kreše taj rast, kanalizira i zatvara bujice sokova. Rehabilitacija stvara svojstva koja pripadaju čovjeku po sebi, a odgoj od toga uzima ono što će stvoriti čovjeka po mjeri i obliku jednog povijesnog momenta. Prije no što djeci kažemo da budu mirna, treba postići da budu bučna, prije nego što im kažemo da neki glas nije ispravan, moraju sami moći i željeti bilo koji glas izvesti, prije nego što im kažemo da njihov odgovor o nekom znanju nije točan, moraju osjetiti mogućnost da se govorom znanje uopće izriče.

Dakle, rehabilitacija i edukacija mogu i moraju usporedno teći, uspo-

redno bez dodirivanja i bez međusobnog kočenja, svaki svojim kanalima i procedurama, svojim medijima i ciljevima. U kanale defekta možemo propustiti edukaciju tek onda kad su ti kanali rehabilitirani i uvijek za onoliko koliko su rehabilitirani. Nikad više, a manje je poželjno.

U zaboravu je kod »cjelovito« shvaćenih defekata opća nespecijalna briga za defektne. Rekli smo da defektni imaju golemo područja koja su posve izvan zahvata defekta. Odgojno-obrazovni rad na tim područjima, kao i opća briga o djetetu, nikad nije dovoljno razvijena kad je dijete »segregirano« ili, ako i nije, ako je njegov čitav život podređen rehabilitaciji i specijalnom odgoju. Tako se često događa da se gluhi ne igraju i ne znaju igre koje igraju sva druga djeca, jer se gluhi biraju igre »u funkciji« a ne daju mu se igre zbog igranja. To je često i s likovnim i glazbenim odgojem. To jednako vrijedi i za ples, trčanje, igranje loptom i druge sportove. Tko misli o tome znaju li gluhi igrati šah, kartati se, čitaju li stripove i knjige? Ne čini se dobro ako gluhe rehabilitiramo tako da im cjelokupan život posvetimo toj rehabilitaciji jer ih tako pretvaramo u »specijalne« slučajeve čak i da rehabilitacija uspije.

U rad s gluhi treba uključiti mnogo toga nespecijalnog, mnogo »nespecijalnih« stručnjaka i gluho dijete treba da pretežno bude u nespecijalnim uvjetima te da tamo živi nespecijalno. Njima treba omogućiti nespecijalno školovanje, uključujući i fakultete, i omogućiti što veći izbor »nespecijalnih« zvanja.

Imamo li međutim vremena da učinimo to rehabilitirajući dijete? Imamo, jer rehabilitacija ne smije oduzimati više nego što daje. Njezin uspjeh upravo i ovisi o kvaliteti a ne o kvantiteti. Povećati iznad razumne mjere broj sati rehabilitiranja ne

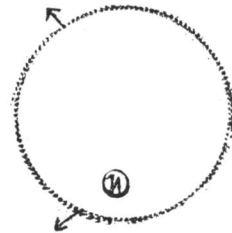
znači rehabilitirati bolje. Nju treba provoditi stručno, s mjerom i s vjerom. S vjerom da je moguće bolje od dobrog; dobra rehabilitacija nije ako se dogodi da ona uspije a »pacijent umre«.

TEMELJNE OZNAKE SLUHA I GOVORA

Razmotrimo još jednom tvrdnju da defekt kod kongenitalne gluhoće zahvaća samo jedan mali dio cjeline osobe. (To možemo lako shvatiti ako usporedimo gluho-nijemo dijete jednom s normalnim djetetom, a potom s majmunom, pa će nam se odmah jasno ukazati velika blizina i, bitna zajednička »normalna« svojstva između dva uspoređena djeteta. Ta zajednička svojstva čine normalu gluho-nijemog).

Prikažimo to već zbog veće jasnoće i grafički:

cjelokupna
osobnost

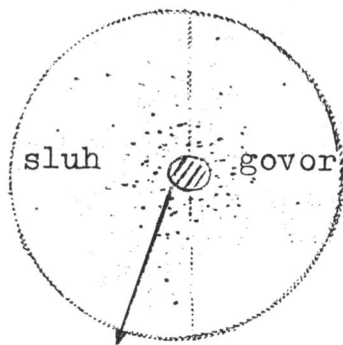
defekt sluha
i govora

Veliki krug predočuje cjelinu osobnosti, a mali iscertan krug žarište defekta. Točkice izvan zamislimo kao strukturalni refleksi defekta i one bliže žarištu su jače (prikazane gušće), a dalje sve rjeđe. U samom je žarištu sluh i govor, ali sve ono što obično zovemo slušanjem i što obično smatramo govorom, ne nalazi se u tom žarištu defekta, štoviše, ima podosta od toga što i nije prirodno zahvaćeno defektom, što s jime stoji u indirekt-

noj vezi, u vezi s odgojnom zapašćenoošću koja je uzrokovana defektom, pa se može specijalnom edukacijom tretirati.

I govor i sluh imaju u sebi jedan nukleus, čvrsto povezan onaj u govoru s onim u sluhu, što ih čini posebnim, autonomnim svojstvima čovjeka, s posebnim centrima u kori mozga. Širok pojam govora i sluha s tim nukleusom ima jače ili slabije veze, sve do odsutnosti ikakve značajnije veze.

Pokušajmo i to grafički prikazati: široko područje govora i sluha

nukleus govora i sluha u vezi s njihovim širokim područjem (jačina veze označena je gustoćom točkica)

Govor nije sve ono čime komuniciramo; geste, na primjer, nisu. Govor nije sve što glasom, oralno komuniciramo; postoje mnogi raznoliki krikovi kojim se mogu (naročito gluhošnjemima to čine) izraziti najrazličitija efektivna i emotivna stanja te iznositi mnoge druge poruke. Nije ni sve što se jezikom oblikuje govor, jer gluhi mogu emitirati takve riječi i rečenice kojima izostaje svojstvo govora pa sve da su i jezično ispravne (takav je uvijek »demutiziran« govor).

Gluhošnjemima mogu specijalnom edukacijom, kondicioniranjem i drugim tehnikama naučiti jezik u nje-

govu velikom bogatstvu i bez rehabilitacije govora (metodom daktilologije i čitanja i pisanja, na primjer). Sav taj veliki kvantum jezika nije u čvrstoj strukturalnoj vezi s govornim nukleusom.

Govor u svojoj biti nije sredstvo koje služi nečem drugom, nije medij za prijenos misli, osjećanja, afektivnosti, itd., već je govor u svojoj biti stvaranje tog medija i osjet tog samog medija. Usporediv je s glazbom kojoj prvotno svojstvo nije izražavanje »programatskih« ideja, već podavanje njene glazbene nesupstituirajuće informacije. I kao što se glazba ne može prekodirati u nešto drugo, npr. u slijed slika, a da ne izgubi sebe, tako ni govor.

Za govor je bitno izražavanje govornim mehanizmom govornih raspoloženja percipiranih govornim osjetilima, auditivnim i ekstraauditivnim. To što govor može poslužiti kao kôd i za neke druge poruke, npr. logičke i afektivne (a što uostalom ne čini tako dobro kao što krik i gesta za afektivnost, formula i crtež za logičnost), to ne čini njemu pravu bit, a ometa da se ona u površnom promatranju shvati. Kod kongenitalnih gluhih žarišta govornog defekta nije u onim svojstvima govora koje on dodatno preuzima, već baš u onima koje čine njegovu posebnost. Kod njih je odsutna sama potreba za govorom, potreba govornih ritmova, intonacijskih govornih lukova.

Podjednako ni slušanje nisu svakolike informacije koje mehanički vibracijski podražaj nosi a čovjek percipira. Svaki gluhi može primijetiti brojne informacije u tom podražaju ostajući pri tom i dalje gluhi, i ne sastoji se rehabilitacija nego specijalna edukacija u tome da gluho dijete uvježba da te informacije sve više zapaža i koristi.

Sluh

Za onaj središnji, neizvedeni sloj govora potreban je pravi sluh. Pravog govora bez pravog slušanja, barem nekada i ponekad, ne može biti. Rehabilitacije govora bez rehabilitacije slušanja ne može biti. Drukčijih iskustava, čini se, do sada nema.

Preispitajmo kratko fenomen slušanja da bismo jasnije spoznali problem defekta i zadatak rehabilitacije.

Neko tijelo mehanički vibrira i oko sebe zrači vibracije na sve strane, pa tako one padnu i na ljudsko tijelo koje ih onda, ako su one intenziteta iznad praga, percipira. To što dolazi do tijela mehaničke su vibracije i taj podražaj, pravo govoreći, nije još uvijek zvuk, već će to postati tek ako se bude slušao, a do toga ne mora doći, i ne mora samo to. Dvije mogućnosti postoje: da budu percipirane baš kao vibracije ili da se čuju. U to ćemo se uvjeriti ako ruku približimo zvučniku; isti podražaj čujemo i osjetimo kao žmarce u ruci (vibrotaktilitet). To je kao vatra koja grije i svijetli. Zvuk, naravno, nisu ni one vibracije koje nijedan organizam ne percipira već ih prihvate neki uređaji, mikrofon, na primjer (inženjeri često govore o signalima ili o modulacijama umjesto zvuka). Slušanje nije svaki uvid u vibracije, u informacije koje one nose. Osjetni modalitet ne ovisi samo, i ne nužno, o vrsti podražaja već o vrsti i načinu primjećivanja. Taj način primjećivanja u načelu određuje osjetilo, od periferije do njegova centra u kori mozga. Kažemo u načelu jer nije sigurno da to mora biti baš tako.

Utvrdimo: na temelju toga što vibratorni podražaj biva percipiran ne možemo ustvrditi da li je do slušanja došlo ili ne, podjednako kao što ne možemo usvrditi da slijepi vidi jer osjeća vatru.

Što je slušaje drugačije od kakva drugog osjećaja vibracija i po čemu je to gluhi iako osjeća vibracije? Osjetni organ uho ne rješava problem, jer se može slušati bez uha i sve što se od vibracija uhom prima nije slušanje.

Uho je organ za dva osjetna modaliteta — slušni i vibratorni (slično kao što oko vidi boje i svjetlinu). Ne samo što vestibulum, čini se, ne sluša nego percipira vibracije, nego i u samoj cochleji na dva se načina, prema Weveru i Brayu, percepcija događa: principom locusa i »telefonski«. Iako ti mehanizmi nisu definitivno jasni, ipak se čini da »telefonski« (Rutherfordov) princip uključuje mogućnost prijenosa vibratornog podražaja u njemu izmorfnom stanju sve do kore mozga, a kod percepcije locusom, vibracije, barem je to izvjesno za visoke, gube oblik vibracija već kod pretvorbe u nervne impulse u Kortijevu organu. To nastajanje vibracija u perceptivnoj predodžbi bitna je oznaka slušanja, bez obzira gdje se to događa, na periferiji ili gdje drugdje, centralnije. Ovdje podsjećamo na teorije slušanja, posebno teoriju locusa, ne zato da bismo se opredijelili za jednu od njih, već kao argument za tvrdnju da slušanje počinje tamo gdje se vibracije kao gibanje pretvaraju u statičnu kvalitetu. Naime, ako zamislimo dvije periodične stacionirane vibracije, jednu bržu (veće frekvencije), a drugu sporiju (niže frekvencije), rukom ćemo, na primjer, opaziti tu njihovu razliku brzine, a u slušanju ta njihova brzina kao svojstvo nestaje i supstituira se u dva različita kvaliteta, u viši i niži ton. Glavna oznaka slušanja je metamorfoza vibratorne dinamičnosti u tonsku, statičnu kvalitetu. Ako se ovo ne dogodi, nije došlo do slušanja, bez obzira koliko se jasno vibratorni podražaj percipirao. Upravo ovo slijevanje ritmičkih impulsa u nevremensku kvalitetu kriterij je granice in-

frazvuka i zvuka; kod brzine oko 16 impulsa u sekundi počinje se od njih percipirati ton, dok sporije vibracije od ovih čovjek percipira, dakako i uhom, ali kao ritmičke impulse različitih brzina.

Frekvencijsko područje iznad 16 Hz, pa sve negdje do 110 Hz, možemo percipirati uhom na dva načina, kao vibracije različite brzine i kao ton različite visine, ovisno kako našu pažnju usmjerimo. Na toj frekvenciji od 110 Hz nalazi se granica sukcesije za uho, tj. impulse ne možemo više pratiti u slijedu. Iznad te granice ne možemo više uhom pratiti vibracije, već samo promjene tona. Ipak, i na većim frekvencijama primjećujemo uhom vibratornost podražaja u slušnom svojstvu zvuka koje se zove hrapavost, osjećamo u zvuku neke zupce kao na pili. Ta se hrapavost naglo smanjuje kod 400 Hz, što se podudara s prijelazom iz isključivo telefonskog načina percipiranja (prema Weveru i Brayu) u kombinirani. Takav jedan prag smanjenja nalazi se još i na 800 Hz kada se naiđe na gornju granicu monofaznog pulsiranja n. acusticus, da bi negdje na oko 4000 Hz hrapavosti sasvim nestalo (gornja granica telefonskog pulsiranja u n. acusticusu) te se dalje u tonu vibratorna priroda podražaja uhom sasvim prestaje percipirati. Sve ovo kazuje da i uhom možemo percipirati vibratornost na način kao i kožom, pored mogućnosti integracije vibracija u ton. S druge strane, ima indikacija, naročito kod stečene gluhoće, da se može slušati mimo uha.

Ako se zapitamo što sluhom primjećujemo od mehaničkih vibracija a drugim osjetnim modalitetima ne, dolazimo do ova tri za sluh temeljna kvaliteta: boja zvuka (statička ili boja u užem značenju), harmoničnost i ton. Sve druge kvalitete: trajanje, jačina, modulacije i brzina vibracija

moгу se zamijetiti i bez sluha. Ove druge dimenzije, kad gluhi percipira, ne uvjeravaju nas nimalo da on čuje. Najbolji test za gluhu osobu jest taj da mu se dade da zapaža različite spektralne oblike (boje), npr. razlikovanje raznih vokala koji se zasigurno ne razlikuju dimenzijama jačine, trajanja, modulacija i tonske visine. Isto se tako može postupati i s drugim glasovima koji se razlikuju samo po boji: s — š, c — č, itd. Jedan od sigurnijih testova je variranje filtarskih polja pazeći pri tome da razlike intenziteta koje pri tom nastaju ne postanu razlikovne umjesto razlike boje. Za provjeru zamjedbe harmoničnosti može se u dvoglasu davati naizmjenično idealne konsonance (oktavne) i raznolike disonance. Može se pokušati i s time da pacijent harmonično uskladi svoj glas s rehabilitatorovim. Tonsku visinu najsigurnije objektivno možemo testirati pomoću prepoznavanja melodijskih izomorfija izvedenim na različitim visinama. Jednu vrlo jednostavnu melodiju ispjevamo na različitim visinama i ako pacijent prepozna da su iste, znak je da zamjećuje kvalitetu tona. Kod gluhih je dovoljno siguran znak neslušanja ako ne može svojim glasom slijediti ton koji mu dajemo da imitira. Pri ovome testu, naravno, moramo izbjegavati davanje drugih znakova koji bi mogli dešifrirati tonsku poruku; gdjekad može zavarati kad mimikom, dirigiranjem rukom ili sugeriranjem kinestezije grla »pomažemo«, čime, naravno, odmažemo da do sluha u pravom smislu dođe. Iskusnom rehabilitatoru ovi testovi i nisu potrebni, jer on će na temelju glasa kongenitalne gluhoće odmah zapaziti ima li ili ne slušanja. Kod gluhoće boja glasa nikad blještavosti, a ton je ravan i nesiguran.

Ukratko rečeno! Nukleus sluha čini percepcija boje, harmoničnosti i

tona, a izvedenice su mu jačina, trajanje, modulacije i vibracije. Zaključimo da mehaničke vibracije (što obično zovemo zvuk) mogu biti percipirane velikim dijelom i bez slušanja. U rehabilitaciji sluha mislimo pažljivo na to da ne bismo umjesto slušnih vježbi radili zapravo poduku u iskorištavanju vibratorne percepcije. Moglo bi se inače dogoditi da zaobiđemo sluh i time njegovu rehabilitaciju. Trajno. Ako to činimo, jer smo se prethodno uvjerali da nikakvim postupkom do sluha ne može doći, činimo onda to zaobilaznje sluha i iskorištavanje vibratornih informacija svjesno i hotimično, ali tada se možemo oprostiti i s pravim govorom. Jer bez sluha, pravog, preostaje nam poduka u govoru umjesto njegove rehabilitacije.

Razmotrimo sada temeljna svojstva govora da shvatimo što je to u njima neizbježno slušno!

Govor

Govor, rekli smo već prije, nije svaka tekstualna komunikacija (tj. ona oblikovana jezikom). Pisanje nije govor, daktilološka komunikacija gluhih nije govor. Govor nije ni tekstualna komunikacija izvedena zvukom kao što to u umjetnom govoru proizvode roboti. Nije ni svaka oralna tekstualna komunikacija kao što to čine demutizirani gluhi. Za govor je važno, ali nije bitno, ono »glavno da se razumijemo«. Ne zaboravimo da dijete od godine i pol govori, a još i ne zna jezika. Dakle, kriterij razmeđe govora i ne-govora nije jezik. Čovjek može prepoznati govor izveden na bilo kojem sebi potpuno nepoznatom i neprepoznatom jeziku. I baš ta svojstva koja stvaraju u nama dojam o govoru kad ni jednu jedinu riječ u njemu ne prepoznajemo, bitna su svojstva govora. A to su upravo ona koje gluhi nikako ne može postići. I

po jednoj praktičnoj definiciji nukleus govora, možemo reći, sačinjava onaj skup svojstava koje gluhi nikako ne uspijeva u svom izrazu imati, a govoru su nebitna, pridodata ona koje može lakše ili teže, ali ipak, naučiti.

Ako se gluhoća shvati kao prekid u socijalnom kontaktu, a to ona strukturalno promatramo na prirodan defekt u prvom redu nije, dobiva se paradoks da ona uzrokuje prepreke nastanku samo onih svojstava govora koja se ne uče od sredine, koja ne nastaju imitacijom drugih, a ne postavlja prepreku onim svojstvima kojima bi u toj logici trebala: jezičnim, tj. od sredine ponuđenim oblicima govora. Naime, treba se ovdje prisjetiti da se kompletni govor napaja iz dva izvora: iz urođenih govornih programa i iz društva. Urođeni programi daju potrebu za govrom, govorne intonacije, govorni ritam, prvu (slogovnu) i drugu (glasovnu) artikulaciju, opću univerzalnu gramatiku, mijenu suglasnika i samoglasnika, dok iz društva stižu specifične jezične, leksičke i gramatičke forme. I gluhi okružen specijalnom brigom govorno se ponaša upravo suprotno »šumskom djetetu«; dok »šumsko dijete« govori bez jezika, dotle gluho izučeno dijete s jezikom ne govori. Gluhoća, dakle, postavlja prepreku bitnog učinka unutar organizma, a ne u dodiru dijete — društvo. Gluhoća postavlja prepreku u aktiviranju urođenih govornih programa.

I rehabilitacija govora treba unutar organizma tražiti tu prepreku i odatle je otklanjati. Ona treba znati da upravo urođene govorne programe gluho dijete ne ostvaruje. Rehabilitacija govora i sluha mora svoj defekt razumjeti kao prirodni somatopsihički strukturalni defekt.

U svom nukleusu govor ima, kao i u dodatnim svojim slojevima, znako-

ve koji imaju svoju formu i svoj sadržaj. Ali njihov odnos u nukleusu nije onaj konvencionalnog arbitrarnog simbola već je onaj karakterističan za znak — sliku, tj. tu forma znači ono na što ona prirodno upućuje te dekadiranje takvih značenja ne treba učiti jer ni kodiranje nije bilo u konvencionalnim, naučenim kodovima. Pridodati pak slojevi govora imaju pretežno konvencionalno kodirane znakove.

Preskočimo moguće brojne primjere iz dječjeg brbljanja, u kojima je uvijek jasno što znače premda su lišeni riječi koje prepoznajemo, a uzimimo edan par konstruiranih rečenica kao primjer za ovo:

Unja pinji ulo paje pokala.

Ja sutra škola učiti pjesma.

Od ove dvije rečenice prva se izgovara prirodnije, a govornijim ritmom i intonacijom nego druga. Djeca normalna govora nalaze da im je prva rečenica lakša, da ima više »smisla« i lakše je mogu memorirati. Gluhima pak prva rečenica ne znači ništa i teško im je bilo kako prenijeti draž, poetiku, »logičnost« te rečenice. Drugu rečenicu mogu shvatiti, mogu naučiti, nešto im znači. Ove dvije rečenice imaju dva različita značenja; prva je isključivo govorno-gramatičkog, a druga kognitivno-denotativnog. Govor je, dakle, u svojoj biti alogičan. Njegova logika je govorna, gramatičko-senzitivna i njegova značenja nisu prevodiva na neki drugi kôd, niti na neku drugu logiku. Pogrešno je i motivirati nastanak govora nekom negovornom logikom i izvangovornom uporabljivošću.

Pravi je govor vitalno nebitan. Reći »žedan sam« ne spašava ništa u vitalnom smislu jer se to može izraziti gestom. Isto tako izraz žedi nije nužno pravi u navedenoj izreci jer ona može biti i lažna. A bila ona lažna ili istinita, u oba slučaja stoji da je u

vremenu govornog iskaza osjećaj žedi bio potisnut. Govor nije nikad o onome što je upravo sad nego ono što je bilo, što će biti ili što bi moglo biti. Govor se ne odvija u realnom vremenu egzistiranja, ne iznosi činjenice, nego istine.

Opis govornog značenja je nužno tautologičan: govor izražava govorno raspoloženje. To raspoloženje možemo tek približno opisati kao stanje reegzistencije, kao rekapitulaciju otiska prethodne egzistencije, kao kontemplacija svog Ja svojim Nad-ja.

Govorno raspoloženje je mirno, neafektivno, nedramatično samospoznavanje i samosažimanje. Ono je svijest i osjet sebe, ono je poetika sebe i zatvoreno je u sebe. Asocijalno je i stoga neprotumačivo. Govor u svojem nukleusu, promatramo svim drugim njemu vanjskim kriterijima, hladan je i alogičan.

Sa stanovišta negovornog raspoloženja govor je nespontan, govor je hotimičan, vođen, kontroliran.

Nezamjenjiva vrijednost govora proizlazi upravo iz tog autonomnog njegova značenja. Nije nam poznato ništa što bi, koliko i kao govor moglo preuzeti njegovu funkciju. Bez govora čovjek ostaje defektan, bez obzira na kompenzaciju. Sloj govora koji služi sporazumijevanju može se supstituirati brojnim drugim signalizacijama, od kojih je gestovni govor gluhih već klasičan primjer. Štoviše, gluhima je rečenica - misao: »Ja sutra škola učiti pjesma« mnogo lakše i razumljivije izgestikulirati nego isfonirati. Sasvim teško im pada izvođenje onog »pravilnog« u gramatičkom i govornom smislu jer nemaju nikakva svog razloga za tu i takvu pravilnost. Gluhi nemaju smisla za »nepotrebnim« u izrazu, za govorno-gramatičkom pravilnošću. Oni nemaju potrebe ni za drugim takvim manifestacijama govora kao što su, na primjer,

riječi »molim«, »hvala«, »izvoli«, itd., jer su sve riječi stvarnim kontekstom, mimikom i gestom prekrivene toliko da njihova komunikacijska vrijednost u socijalnim relacijama ne donosi ništa. Ali upravo ta njihova socijalno-komunikacijska suvišnost čini od njih prave govorne vrijednosti.

Mala djeca foniraju raznoliko na istim osnovnim glasovima; na njima guču, pjevuše, igraju se, dozivaju, ljute se, plaču i govore. Što je to po čemu možemo prepoznati govor u nekom »da—da« i razlikovati ga od svega negovornog? Kakva je govorna forma koja izriče govorne sadržaje?

Prvi je znak govora intonacija, njen oblik luka. Laringealni ton je u neprestanom klizanju, tj. vibracije koje slijede jedna drugu nisu idealno izokronične, već u pravilnom ubrzanju iil usporavanju.

Takav se govorni luk ne izjavljuje kod gluhoće. To je u prvi mah čudno jer takav intonativan luk identičan govornom postoji u prvom kriku novorođenčeta, a to znači i gluho rođenog. Njemu sličan nalazimo i pri glasanju raznih životinja. Intonativan luk fiziološkog krika, onog kod jecanja, jauka, stenjanja ili cijukanja miša, koliko da je akustički sličan iil jednak govornoj intonaciji, u bitnom je od nje različit: u svojoj nehotičnosti. U kriku je fonacija rezultat fiziološkog stanja organizma, a u govoru je imitacijom rekreacija tog stanja. Intonativan govorni luk nastaje osluškivanjem vlastitog fiziološkog krika; u govoru stanje krika reegzistira. Jedinični izraz krika prapodloga je rečenice.

Između intonativnog luka krika i govorne intonacije stiže se preko razvojne faze u kojoj dijete slušnom kontrolom ravna svojim larinksom tako da umiruje intonativne mijene u pjevni statički ton, u pijev i gukanje; umiruje i ovladava slušnom kon-

trolom pulsacije glasnica, navodeći ih na neurokronoaksično pulsiranje. Gluha djeca to ne mogu i zato ne mogu ni izvoditi imitaciju svog krika. Kad počinju nešto glasom imitirati, a to mogu činiti samo neauditivnom kontrolom, sve što mogu jest da imobiliziraju svoje grlo, pa je stoga njihovo »govorenje« u negovornoj i nestabilnoj ravnoj intonaciji. Može se dogoditi da se rehabilitator prevari i da slučajno nehotičan afektivan fiziološki krik prepozna kao govorni, ali će se uvjeriti da to, na žalost, nije po tome što gluho dijete nije kadro da to ponovi kad god zaželi.

Dakle, govorna intonacija rezultat je samoimitacije, a ne imitacije društva.

Govor postaje artikuliran pojavom prve artikulacije, tj pojavom sloga. Dijete progovori, u uobičajenom i pravom značenju te riječi, upravo tada kada se pojavi artikulirana riječ, tj. kad se umjesto dvorječi tata pojavi artikulirana riječ tata. Fiziološki je ovo vrlo komplicirana igra koordiniranog osamostaljivanja pulsiranja fonatorne muskulature, i to para abdomena i dijafragme u sporijim pulsiranjima, a interkostalnih vanjskih i unutarnjih u bržem, početno dvostruko bržem pulsiranju koje se superponira onom sporijem. U afektivnom i fiziološkom kriku koji ne prati sluh nikada ne nastaje, već uvijek ovi parovi mišića pulsiraju istom brzinom i istovremeno ili potpuno nekoordinirano. Iskustvo s gluhima potvrđuje da nije moguće ovu muskulaturu kontrolirati da se ovako ritmički ponaša drugačije nego slušno. Kako intonacija tako i pojava prve artikulacije (slogovne) proizlazi iz organizma. Interkostalni mišići predodređeni su da brže pulsiraju (u ritmu sloga) nego veliki abdomen i dijafragma. U artikuliranoj riječi začinja se osnovni govorni ritam jake i slabe dobe, arze i teze, značajnog

i neznčajnog. U njoj je početak hijerarhizacije i zametak budućeg razvrstavanja morfema u semateme i gramateme.

Ako sluha imalo ima u gluhoga, onda ga je najbolje iskoristiti tako da izvuče iz vlastitog organizma urođene govorne programe: intonativni — rečenični i slogovni — artikulacijski. Postići ovo prvi je zadatak rehabilitacije govora.

Ovaj prvi, univerzalni govor, temelj je svakog govora, temelj je na kojem se može kasnije sijati i na njemu rasti jezikom oblikovan socijalni govor. Bez ovog Ja-govora nikakvom se vanjskom imitacijom pravi govor ne mo-

že stvoriti; dobiju se tek korisni supstituti psihološki nalik gestovnom govoru. Učenje jezika bez temelja govora učenje je kao i svako drugo učenje i može poslužiti korisno u društvenom sporazumijevanju, ali ono nikad neće retroaktivno stvoriti govor. Jezik je logičan samo u govoru i prirodno iz njega proizlazi (ali govor iz jezika ne).

Izvan temelja govora neka jezična svojstva trajno su neosmišljena: jezična artikulacija na gramatičke i sematičke morfeme te sintaksa. Izvan govora jezik ostaje sustav znakova kao bilo koji drugi sustav znakova, bez svoje autonomnosti; ostaje »ja sutra škola učiti pjesma«.